

5.1.4 ТВОРЧАСЦЬ ЯКУБА КОЛАСА (1882 – 1956)

- 1 Біяграфія, крытычныя і літаратуразнаўчыя працы аб жыцці і творчасці пісьменніка.
- 2 Лірыка Я.Коласа: асноўны пафас, этапы развіцця, мастацкія асаблівасці.
- 3 Паэмы “Новая зямля” і “Сымон-музыка”: творчая гісторыя, характар аўтабіяграфізму, праблематыка, ідэйны змест.
- 4 Проза Я.Коласа: жыццёвыя і літаратурна-фальклорныя вытокі, эвалюцыя Коласа-празаіка; Трылогія “На ростанях”.

“У сусветную літаратуру Якуб Колас увайшоў як “беларускі Гамер”, стваральнік нацыянальнай «Іліяды» і «Адысеі» – менавіта такія аналогіі напрашваюцца пры думцы аб ягоных «Новай зямлі» і «Сымоне-музыку». Тут няма ніякага перабольшвання. Імя Якуба Коласа, аднаго з буйнейшых песняроў сялянства, стваральніка вобразаў маляўнічых беларускіх краявідаў, самабытнага філосафа, надзвычай натуральна глядзіцца ў шэрагу імёнаў класікаў сусветнай літаратуры” [4, с. 181].

1 Біяграфія, крытычныя і літаратуразнаўчыя працы аб жыцці і творчасці пісьменніка.

Якуб Колас – народны паэт Беларусі (1926), класік беларускай літаратуры. Асноўныя біяграфічныя звесткі пісьменніка пададзены ніжэй у табліцы:

1	3 лістапада 1882 г.	Якуб Колас (Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч) нарадзіўся ў засценку Акінчыцы Мінскага павета Мінскай губерні (цяпер у межах г. Стоўбцы Мінскай вобласці).
2	1892-1894 гг.	разам са старэйшымі братамі вучыўся дома, у “дарэктара”, потым скончыў народнае вучылішча ў Мікалаеўшчыне.
3	1898 –1902 гг.	вучыўся ў Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі (паступіў “на казённы кошт”).
4	1902–1905 гг.	як настаўнік працаваў на Палессі ў вёсках Люсіна (цяпер Ганцавіцкі раён), Пінкавічы (цяпер Пінскі раён).
5	9–10 ліпеня 1906 г.	ўдзельнічаў у нелегальным настаўніцкім з’ездзе, які адбыўся ў вёсцы Мікалаеўшчына; з’езд разагнала паліцыя, К. Міцкевіч у ліку іншых быў пазбаўлены права працаваць настаўнікам.
6	1 верасня 1906 г.	у газеце “Наша доля” надрукаваны першы твор паэта – верш “Наш родны край”, падпісаны псеўданімам Якуб Колас.
7	15 верасня 1906 г.	у “Нашай долі” пад псеўданімам Дзядзька Карусь змешчана апавяданне “Слабода” – першы надрукаваны празаічны твор пісьменніка; пачынае актыўна супрацоўнічаць у якасці аўтара з газетай “Наша ніва”.
8	Зіму 1906–1907 гг.	жыў у родных у леснічоўцы Смалярня, дзе без афіцыйнага дазволу адкрыў прыватную школу; складаў навучальны дапаможнік “Другое чытанне для дзяцей беларусаў”.
9	1907 г.	некалькі тыдняў працаваў загадчыкам літаратурнага аддзела ў “Нашай ніве”, але паводле загаду паліцыі быў вымушаны пакінуць горад.
10	1908 г.	некаторы час выкладаў у прыватнай школе ў вёсцы Сані (цяпер Талачынскі раён); засуджаны на 3 гады турэмнага зняволення, тэрмін пакарання адбыў у Мінскім астрозе.
11	1910-я гг.	пачынае працу над ліра-эпічнымі паэмамі “Новая зямля” і “Сымон-музыка”.
12	1909 г.	У Санкт-Пецярбургу ў выдавецтве “Загляне сонца і ў наша аконца” выйшла кніга “Другое чытанне для дзяцей беларусаў”.

13	1910 г.	у Вільні надрукаваны першы зборнік вершаў “Песні жалыбы”.
14	1911 г. па 1914 г.	пасля турмы Колас займаўся настаўніцкай працай: у мястэчку Лунінец, у 1912–1914 гг. пасля атрымання пасведчання аб дабранадзейнасці – у в. Купяцічы недалёка ад Пінска, потым у Пінскім 3-ім прыходскім вучылішчы.
15	1913 г.	узяў шлюб з настаўніцай пінскай чыгуначнай школы Марыяй Дзмітрыеўнай Каменскай, мелі трох сыноў.
14	1912 г.	у Вільні выходзіць зборнік “Апавяданні”.
	1913 г.	у Пецярбургу асобнымі выданнямі выйшлі апавяданні “Нёманаў дар”, “Тоўстае палена”, зборнік вершаваных апавяданняў “Прапаў чалавек”.
15	1915 г.	падчас Першай сусветнай вайны разам з сям’ёй эвакуіраваўся ў Маскоўскую губерню, дзе быў мабілізаваны на вайсковую службу.
16	1916 г.	закончыў Аляксандраўскае ваеннае вучылішча ў Маскве, служыў у запасным палку ў г. Пермі.
17	Летам 1917 г.	у званні падпаручніка накіраваны на Румынскі фронт, але ў хуткім часе ў сувязі з хваробай атрымаў адпачынак і паехаў да сям’і ў горад Абаянь (цяпер Курская вобласць Расіі); як настаўнік быў вызвалены ад вайскавай службы і працаваў выкладчыкам, школьным інструктарам у г. Абаяні і яго наваколлі.
18	1921 г.	па выкліку ўрада Савецкай Беларусі вярнуўся ў Мінск; працаваў на розных пасадах, у тым ліку выкладчыцкіх (у Белпедтэхнікуме, на настаўніцкіх педагогічных курсах у Слуцку, у БДУ).
19	1921 г.	у Коўне выйшаў зборнік апавяданняў “Казкі жыцця” (працу над цыклам аўтар працягваў і надалей).
20	1922 г.	у Мінску выйшаў зборнік вершаў “Водгулле”.
	1923 г.	у Мінску асобным выданнем выйшла паэма “Новая зямля”.
21	1925 г.	у часопісе “Польмя” апублікавана трэцяя рэдакцыя паэмы “Сымон-музыка”.
22	Вільня, 1923 г.	выдае 1-ю палескую аповесць “У палескай глушы”.
23	Мінск, 1927 г.	выдае 2-ю палескую аповесць “У глыбі Палесся”; пазней увайшлі як 1-я і 2-я часткі ў трылогію “На ростанях”
24	1926 г.	выдадзена аповесць “На прасторах жыцця”, прысвечаная моладзі 1920-х гг.
25	18 кастрычніка 1926 г.	Коласу нададзена званне народнага паэта Беларусі, прызначана пажыццёвая пенсія.
26	з 1928 г.	– акадэмік Акадэміі навук Беларусі.
27	з 1929 г.	член Прэзідыума і віцэ-прэзідэнт Акадэміі.
28	1941–1944 гг.	паэт жыў пад Масквой у Клязьме, Ташкенце, Маскве.
29	1944 г.	удастроены звання заслужанага дзеяча навукі Беларусі; напрыканцы 1944 г. вярнуўся ў Мінск.
30	з сяр. 1940-х гг. – да 13 жніўня 1956 г.	працаваў у Акадэміі навук Беларусі, быў вядомы як грамадскі дзеяч.
31	1954 г.	завершана аповесць “На ростанях”: 3-я, апошняя частка аднайменнай трылогіі.
32	1956 г.	пісьменнік напісаў ліст у вышэйшыя партыйныя інстанцыі, у якім выказаў занепакоенасць становішчам беларускай мовы ў грамадскім жыцці, прапанаваў меры па яе абароне.
33	13 жніўня 1956 г.	Якуб Колас памёр за сваім рабочым сталом; пахаваны ў Мінску на Вайсковых могілках.

“Асноўны сэнс сваёй творчасці Я.Колас спачатку бачыў у раскрыцці чалавечага “я” селяніна-працаўніка, у сцвярджанні яго чалавечай годнасці, духоўнай, маральнай вартасці” [1, с. 213–214]. Аб гэтым яго дакастрычніцкая лірыка, проза, таксама паэмы. Але не толькі. “У лірыку яго шырока ўваходзілі думкі і перажыванні паэта як народнага інтэлігента, грамадскага дзеяча, чалавека арыгінальнай натуры. Асобнае месца ў дакастрычніцкай прозе Я.Коласа занялі казкі жыцця. Спецыфічна коласаўскі жанр, дзе героем была апаэтызаваная прырода і сама асэнсавальная думка пісьменніка – пошукі ім адказаў на адвечныя пытанні быцця, казка жыцця... стала таксама формай найбольш абстрагаванага выяўлення канцэптuala-філасофскага разумення жыцця і чалавека... Канкрэтным іх выяўленнем сталі паэмы “Новая зямля”, “Сымон-музыка” – творы аб людскіх пуцінах у жыцці, аб лёсе народа, аб мастацтве як з’яве” [1, с. 214]. Пра што б ні пісаў творца, свет ён вымяраў народнымі меркамі: душой, сфарміраванай у сялянскай хаце, характарам, унаследаваным ад продкаў. Я.Колас выдатна ўсведамляў і асэнсоўваў прыроду свайго таленту, вытокі творчасці, пра што сведчыць уступ да “Сымона-музыкі”.

А.Адамовіч у кнізе “Шлях да майстэрства” адзначаў, што Колас як творчая індывідуальнасць вызначаецца тым, “што ніводная якасць, рыса яго таленту не засланыя сабой іншыя: ён у аднолькавай ступені лірык і эпік, філосаф і бытапісальнік, рамантык і па-народнаму мудры і практычны чалавек... Стыль гэтага чалавека просты і адначасова шматгранны і складаны...” [цыт.па: 1, с. 216]. Крытык падкрэсліваў, што Коласу ўласціва “надзвычайная цэласнасць светаадчування” [1, с. 217].

Творчасць Я.Коласа даследавалі шматлікія пакаленні літаратуразнаўцаў і крытыкаў. На сённяшні дзень цікавасць да яе не зменшылася. Змяняюцца толькі акцэнтны ўспрыняцця спадчыны класіка. Па-ранейшаму праводзяцца Каласавіны. На сучасным этапе развіцця айчыннага літаратуразнаўства да асэнсавання спадчыны Я.Коласа звярталіся І.Навуменка, М.Мушынскі, І.Багдановіч, П.Васючэнка, В.Максімовіч, Т.Шамякіна, З.Сіцька і мн. інш. даследчыкі (гл. Спіс літаратуры ў канцы лекцыі).

2 Лірыка Я.Коласа: асноўны пафас, этапы развіцця, мастацкія асаблівасці.

Асноўны пафас вынікаў з агульнай ідэйна-палітычнай накіраванасці творчасці пісьменніка, з яе канцэптualaнай эстэтычнай сутнасці. Вядучыя тэмы (матывы): 1) родны край, 2) гаротнае сялянскае жыццё, 3) паднявольная праца, 4) краса роднай прыроды. Сюды можна дадаць астрожную тэматыку, заклікавыя, гумарыстычныя і сатырычныя вершы, філасофскія матывы (медытатыўная лірыка). У цэнтры лірыкі два лірычныя героі – 1) мужык-селянін і 2) народны інтэлігент. Асноўны тон – журботны, мінорны (“*Не пытайця, не прасеце // Светлых песень у мяне,...*”).

Этапы развіцця можна вызначыць вельмі ўмоўна: раннія вершы, напісаныя пад уплывам рускай паэзіі; раннія беларускія вершы, што ўвайшлі ў зб-к “Песні жальбы” (1910), вершы 1911–1916 гг.

Два асноўныя віды пачуцця ў душы беларуса – смутак, жальбы нядолі і сумная краса – дапаўняюцца гневамі і гумарам. Час ад часу ў яго паэтычным

маналогу тужлівую песню-скаргу перабіваюць заклікальныя інтанацыі, як у вершы “Беларусам”: “*Ўстаньце, хлопцы, ўстаньце, браткі! // Ўстань, ты, наша старана!*”. А таксама словы праклёну ўсемагчымым ворагам – багачам і панству ў вершы “Ворагам”, верным служкам улады ў вершы “Вобразы самаўладдзя” (гэта “каўняры”, “рылы”). Шматлікасць ворагаў з цягам часу пачынае выклікаць не толькі гнеў і абурэнне, а і здэклівыя кпіны. Прыкладам такіх адносін да ворагаў служаць вершы “Што, брат Грышка, папраўляйся...”, “Мікалаю II” (1907), “Асадзі назад”, “Канстытуцыя” (1908), “Не дамся” (1909). А ўжо ў вершы “Мужык” (1909) герой адкрыта супрацьпастаўляе сябе ўсім, хто глядзіць на яго звысоку, падкрэсліваючы, што цярпенне яго не бязмежнае.

Колас шукае адказ на пытанне аб вытоках духоўнай моцы беларуса, таму звяртае ўвагу і на вобразы нацыянальнай інтэлігенцыі (да якой належаў і сам), без якой ніякі рух наперад немагчымы. Яго вабіла загадка чалавека з яго багатым унутраным светам, развітым інтэлектам. Так, у вершы “Горкая доля” (1909) ужо прысутнічае вобраз чалавека, “які свядома абраў шлях, што не абяцае яму ні долі, ні шчасця, а толькі пакуты і выпрабаванні” [2, с. 188]: “*Засадзілі ў клетку, // волю адабралі, вобраз чалавечы // Ў гразь яны ўтанталі...*”. Відаць такія думкі не раз наведвалі Коласа ў турме.

“Пачуццё любові да Радзімы ў Коласа было такім моцным і ўсёабдымным, што выцясняя з яго лірыкі тэму кахання, якая, калі і праяўлялася ў вершах паэта, то ў форме вершаванага жарту” [2, с. 189]: “*Ці помніш ты, Ганна, // Шчаслівы мамэнт...*”.

“Асобнае месца ў дарэвалюцыйнай лірыцы Коласа займаў “турэмны цыкл”. У ім паэт разважае і над сваім лёсам, і над лёсам сваіх сяброў-арыштантаў” [2, с. 189]. Мова гэтых твораў адкрыта публіцыстычная, без паэтычных метафар і паралелізмаў. Вершы вылучаюцца інтанацыяй смутку. У іх “выказваецца пачуццё стомленасці, якое перажывае чалавек, што зведаў на сабе нягоды і паражэнні, а таксама гучыць вера ў справядлівасць сваёй справы, яе плённасць” [2, с. 189]. Турма ў Коласа да ўсяго школа змагання і гартавання.

На першы план у лірыцы Коласа паступова вылучаецца вобраз чалавека-змагара, грамадскага дзеяча, правадыра нацыі, якая напружана шукае свой шлях у вялікі свет. У вершах з’яўляецца вобраз песняра. Так, у вершы “Песняру” (1910) Колас “выказвае свой погляд на ролю мастацтва ў вызваленчай барацьбе народа” [2, с. 191]. У народнага песняра ёсць высокая місія – абуджаць соннае балота, што “жыццём называем”, прымушаць звінец “усе струны душы”. Паэта непакоіла і будучыня літаратуры, уласнай творчасці. Ці будзе яна прынятая і зразумелая? У вершы “Песня” (1912) якраз і выяўлена трывога аўтара: “*Ці паліешся ты вольна на краі, // Вокліч ці знойдзеш сабе?*”. У заключэнне зазначым, што талент эпіка паступова засланы ў Коласа як лірыка...

Зборнік “Песні-жальбы” выйшаў у Вільні ў верасні 1910 г., падчас Коласавага знаходжання ў мінскім астрозе. Складаецца ён з 5-ці раздзелаў (“Думкі”, “Родныя вобразы”, “Мужычае жыццё”, “На ростані”, “З турмы”). Зборнік не дае ўяўлення аб усёй дарэвалюцыйнай лірыцы Я.Коласа, бо ў ім няма ні гумару, ні сатыры. Тым не менш гэта яркая старонка ў дарэвалюцыйнай творчасці як самога аўтара, так і ў новай беларускай літаратуры наогул.

«Песні жальбы» – гэта не толькі назва кнігі, але і *асноўны жанр* пачатку паэтавай творчасці, калі Колас адчуваў уплыў дэмакратычных традыцый Ф.Багушэвіча, Я.Лучыны, А.Гурыновіча. Пры гэтым дэмакратызм, народнасць, гуманізм у вершах паэта былі натуральным выяўленнем яго пачуццяў, а не перайманнем. Колас паэтызаваў беларуса-селяніна, не баючыся міжвольнай ідэалізацыі... Ён дзяліўся з чытачом сваімі ўражаннямі ад жыцця беларуса, памятаючы ўвесь час аб існаванні распаўсюджанага погляду на свайго героя, быццам ён не толькі бедны, але і цёмны, не толькі няшчасны, але і варты пагарды. Колас ледзь не ў кожным сваім вершы даводзіў простую думку, што ўмовы існавання селяніна сапраўды жахлівыя, аднак сам верыў: “Наша возьме” – так называецца адзін з яго ранніх вершаў” [2, с.183–184]. заключныя радкі яго такія: “Адно мы добра ведаем: // Хоць вечна мы блукаемся, // А ўсё ж такі, хоць некалі, А праўды дапытваемся”.

3 Паэмы “Новая зямля” і “Сымон-музыка”: творчая гісторыя, характар аўтабіяграфізму, праблематыка, ідэйны змест.

“Новая зямля”	“Сымон-музыка”
<i>творчая гісторыя</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Задума напісаць дзве велічныя паэмы ўзнікла ў Коласа ў 1911 г. • “Новую зямлю” ён і пачаў пісаць вясною 1911 г., яшчэ знаходзячыся ў турме. • Да 1917 г. было напісана 11 раздзелаў паэмы. • Закончана яна была ў 1923 г. 	<ul style="list-style-type: none"> • Першы варыянт паэмы выйшаў у 1918 г. асобным выданнем. • Апошняя (трэцяя), кананічная рэдакцыя была закончана ў 1925 г. • Другі варыянт, перапрацаваны Коласам у 1923-1924 гг., быў выкрадзены разам з чамаданам з цягніка, у якім аўтар вяртаўся з адпачынку летам 1924 г.
<i>аўтабіяграфічная аснова</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Прататыпамі герояў паэмы была сям’я Коласа, аўтар нават не змяніў імёнаў. • Аўтабіяграфізм у “Нз” <u>знешні, падзейны</u>. 	<ul style="list-style-type: none"> • ўспрымаецца як своеасаблівы працяг “Новай зямлі”. • Чаму? У “Нз” з дзіцячых вобразаў вылучаецца Костусь, якога хвалюе таямніца быцця, які захапляецца характэрам светабудовы. • Паэма, бяспрэчна, аўтабіяграфічная, але характар аўтабіяграфізму тут іншы: не падзейны, а <u>ўнутраны</u>.
<i>праблематыка</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Колас у паэме, на думку М.Мушынскага, узяў “такія глабальныя праблемы, якія па-ранейшаму застаюцца надзённымі”. Гэта – <u>“чалавек і зямля, зямля і Бацькаўшчына, зямля і свабода”</u>. 	<ul style="list-style-type: none"> • Праблема свабоды творчасці, еднасці мастака і народа (сапраўднае мастацтва – нацыянальнае мастацтва), мастака і Бацькаўшчыны. Каханне не ёсць перашкода для творчасці.
<i>жанравыя асаблівасці</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • <i>ліра-эпічная паэма.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>ліра-эпічная паэма.</i>

<ul style="list-style-type: none"> • <u>Лірычная</u> плынь прысутнічае ў аўтарскіх адступленнях, у апісаннях пачуццяў Костуся, у пейзажных замалёўках. <u>Эпічнасць</u> прысутнічае ў паказе жыцця сям’і Міхала, яе паўсядзённых клопатах, службе галоўнага героя. 	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Лірычная</u> плынь прысутнічае ў аўтарскіх адступленнях. <u>Эпічнасць</u> – у паказе жыцця Сымона ў бацькавай хаце, бадзянне героя па свеце, жыццё ў хаце карчмара, у палацы багатага князя.
сэнс назвы	
<ul style="list-style-type: none"> • “Новая зямля” – гэта не столькі кавалак уласнай зямлі, колькі новая Айчына, “зямля абетаваная”, якую спрабавалі і спрабуюць знайсці не толькі беларусы. • Варта ў гэтым кантэксце ўзгадаць славыты твор Гётэ “Фауст”, а таксама Біблію. 	

Ідэя “Новай зямлі”, на думку В.Максімовіча, “гэта не толькі ідэя новага нацыянальнага Дома, а перадусім Дома супольна-зямнога, супольна-касмічнага, – такога, дзе кожны, як герой з купалаўскага “Раскіданага гнязда”, мог бы ўпэўнена заявіць: “Цэлы свет – хата мая, усе людзі – радня мая, уся зямелька – поле маё роднае” [7, с. 274].

Паэма “Сымон-музыка”: Жыццё пасылае Сымону выпрабаванні, прайшоўшы праз якія ён становіцца самабытным музыкам, які ведае цану свайго таленту і ўсведамляе сваё прызначэнне на гэтай зямлі. Герой прыходзіць да разумення ідэалу творчасці як свабоды самавыяўлення (“*Думка ходзіць, дзе захоча*”).

Згодна з Т.Шамякінай, містычнасць кахання Сымона і Ганны – “у архетыпічным паўтарэнні сітуацыі з Арфеем, якому адзінаму з людзей багі дазволілі забраць з пекла падземнага царства сваю каханую Эўрыдзіку і які не здолеў гэта зрабіць. <...> Сымону ўдалося вызваліць з пекла (з пагружанасці ў падсвядомае падчас хваробы) душу Ганны <...>. У такой канцоўцы праявіўся аптымізм паэта, яго вера ў сілу таленту, сілу кахання <...>. У канцы паэмы Сымон адкрывае для сябе сэнс жыцця не ў служэнні народу, а ў каханні. Пра гэта недвухсэнсоўна гаворыць апошняя прытча твора, на якую не звярталі ўвагу даследчыкі, – пра кветку лілею і пташыну-песняра. І гэта не прыніжэнне вобраза Сымона, а наадварот, узвышэнне яго, бо найвышэйшая таямніца быцця – любоў...” [13, с. 41].

4 Проза Я.Коласа: жыццёвыя і літаратурна-фальклорныя вытокі, эвалюцыя Коласа-празаіка; Трылогія “На ростанях”.

Дэбютам Я.Коласа ў прозе стала сатырычнае кароткае апавяданне “Слабода”, надрукаванае ў “Нашай долі”. Пазней аўтар змяшчаў іх у “Нашай ніве”, “Лучынцы”, “Велікоднай пісанцы”. Да рэвалюцыі выйшлі 2 кнігі прозы Коласа “Апавяданні” (1912) і “Родныя з’явы” (1914), а таксама асобна ў 1913 г. былі выдадзены апавяданні “Нёманаў дар” і “Тоўстае палена”. Пісаў К.М.Міцкевіч таксама апавяданні для дзяцей, яны ўвайшлі ў кнігу “Другое

чытанне для дзяцей беларусаў”, што выйшла асобнай кнігай у 1909 г. Проза Коласа тады выходзіла пад псеўданімам Тарас Гушча.

Па прозе Коласа быў “выразна відзён шлях беларускай прозы ад этнаграфічна-бытавога апісальніцтва да сацыяльна-бытавой, сацыяльна-аналітычнай прозы; ад фрагментарнасці – да сюжэтнасці...; ад народнай казкі, анекдота, падання – да класічнай навелы; ад замалёвачнасці, эцюднасці – да шырокіх палоген народнага жыцця; ад імпрэсіі, верша ў прозе – да прозы ўласна псіхалагічнай; ад маралізатарскага, дыдактычнага фабліё (пераказ анекдатычнай падзеі ў прозе ці вершам – Т.Ф.) – на подступы да прозы філасофскай, прытчавай, ускладнена-шматслойнай” [1, с. 240].

Колас-празаік

“Шматгранны талент Коласа вольна і раскавана адчуваў сябе ў эпічных жанрах. Тут ён мог выявіць жыццё беларусаў шырока і поўна. Гэтае асабістае імкненне пісьменніка супадала з аб’ектыўнай патрэбай нацыянальнай літаратуры мець уласны эпас. Беларуская літаратура – адна з самых “сялянскіх” у свеце. Магчыма, ва ўсёй сусветнай літаратуры няма такога героя-мужыка, вобраз якога ўзняты Коласам да сімвалу” [4, с. 185].

“Пачаў Колас з *фальклорна-этнаграфічных* “вершаваных апавяданняў” (“Зяць”, “Паслушная жонка”, “Доктар дапамог”, “Як Янка забагацеў” і інш.), блізкіх сваім настроем да папулярных у беларусаў ананімных “гутарак”, а таксама балад Шылера, Міцкевіча, Някрасава, Сыракомлі, Лучыны, з *гумарыстычных* празаічных “эцюдаў”, “замалёвак”, “думак у дарозе” (“Слабода”, “Сацыяліст”, “Недаступны”). У *сацыяльна-псіхалагічных* апавяданнях “Бунт”, “Неманаў дар”, “У старых дубах”, “Малады дубок” беларуская рэчаіснасць паказана аўтарам аб’ёмна і глыбока. Тут спалучана “высокае” і “нізкае”, “паэтычнае” і “празаічнае”, “трагічнае” і “камічнае”. Героі гэтых твораў і не дабрадзеі, і не носьбіты заганаў. Яны сцвярджаюць свой гонар і годнасць, выяўляюць мараль і філасофію народа, выпрацаваную і апрабаваную цягам доўгіх стагоддзяў” [4, с. 185].

“*Фальклорны*” этап у творчасці Коласа хутка мінуўся. І нават у першых апавяданнях адчуваўся подых вялікай літаратуры, што выяўлялася ў новых маштабах вымярэння беларускай рэчаіснасці. Вельмі ж прыкметна было аўтарскае жаданне ў форме анекдота або лірычнай імпрэсіі звярнуць увагу астатняга свету на гэтых нібыта “несамавітых” герояў і іх “нецікавае” жыццё. Так сцвярджаліся коласаўскі дэмакратызм, народнасць і гуманізм. З гэтага часу ўвага да так званага маленькага чалавека ў беларускай літаратуры робіцца пастаяннай і нязменнай... ???

Якуба Коласа з часоў настаўніцтва цікавілі вобразы народнай інтэлігенцыі. Па-мастацку пісьменнік асэнсоўвае гэтую тэму ў сваёй знакамітай трылогіі “**Наростанях**”. Галоўнага героя Андрэя Лабановіча даследчыкі вызначаюць як “сейбіта, які выйшаў на беларускую ніву, каб сеяць у душах людзей новыя ідэі” [4, с. 189]. Але найперш ён павінен быў разабрацца ў сабе, адказаць на пытанне, “дзея чаго жыве чалавек” (герой ледзь не здзейсніў самагубства). І справа тут не толькі ва ўзросце Лабановіча, але і ў тым, што “маладая нацыя беларусаў сутыкнулася з праблемамі, якія суседнія нацыі ўжо вырашылі” [4, с. 189].

(праблема самавызначэння адна з іх). Праграма дзеяння Лабановіча тыпова “народніцкая”, “асветніцкая”.

Маладога настаўніка ратуе яго душэўнае здароўе, давер да людзей, любоў да роднага краю, захапленне паэзіяй, любоў да Ядвісі. Яго вабяць жыццёвыя прасторы... “Усё, што з ім адбываецца, успрымаецца героем як наканаванне, якое мусіш адолець, каб выйсці на вышэйшы ўзровень маральнага самаўдасканалення” [4, с. 190]. Лабановіч з захапленнем вывучае прыроду Палесся, характары палешукоў, жаночыя тыпы, норавы “панямонскай інтэлігенцыі”. Жыццё і свет для Лабановіча – раскрытая кніга, якую трэба ўмець чытаць. Развага над экзистэнцыяльнымі праблемамі прыводзіць яго да вываду, што “сэнсам жыцця павінна стаць абуджэнне “забытага Бога” краю ад вечнага сну і адраджэнне ў народзе нацыянальнай самасвядомасці” [4, с. 189]. Гэта праграма яго працы ў школе і ўсюды, куды ён трапляе. Д’ябальскія спакусы (гарэлка, карты, грошы, дабрабыт, таннае каханне, кар’ера) шчасліва адольваюцца Лабановічам, бо ён распазнае ў гэтым “павольнае ўміранне душы”, і “зацягванне балотам”.

“Казкі жыцця” Колас пісаў 47 гадоў: першая “У балоце”, напісана ў 1908 г., апошнія (“Як птушкі дуб ратавалі”, “Адзінокі курган”, “Страказа”, “Цвіркун”) – у 1955. Сам пісьменнік лічыў іх адзіным і найбольш значным творам. “Казкі”, што напісаны ў апошні год жыцця пісьменніка даследчыкі лічаць найбольш мастацка дасканалымі. Прычына гэтага – надзённасць закладзеных у іх ідэй” [11, IX, с. 37].

“Не даючы якога-небудзь канкрэтнага, індывідуалізаванага вобраза, казкі жыцця... вырашалі *праблему выяўлення нацыянальнага характару*... У Коласавых казках улоўлена і выяўлена само светаўспрыманне, светаадчуванне народа, яго характар, асаблівасці” [1, с. 255]. Да ўсяго, казкі жыцця – творы глыбокага псіхалагізму.

Пятро Васючэнка называе Коласавы зборнік “Казкі жыцця” адной з самых складаных і “не расшыфраваных крытыкай кніг”, а яе з’яўленне тлумачыць імкненнем аўтара “дайсці да каранёў зямнога быцця, пранікнуць як глыбей у зямную трансэндэнцыю”. “Відавочная **жанравая унікальнасць** гэтай кнігі, у якой *дзеінымі асобамі з’яўляюцца прыродныя стыхіі, праявы, рэчы, звары, птушкі*. Пры гэтым прыродныя вобразы не падлягаюць алегарычнаму расчытанню, не ўяўляюцца персаніфікаванымі адбіткамі праяў сацыяльнага жыцця або псіхалогіі чалавека. Вядома, *змест «Казак жыцця» можна экстрапаляваць на сацыяльную праблематыку*, але варта ўлічваць тое, што дамінанта твора – анталагічны пошук, пранікненне ў таямніцы быцця.

Большасць сюжэтаў гэтай кнігі маюць не проста іншасказальны, але – полісемічны, сімвалічны, мясцінамі падкрэслена цьмяны, нават містычна-ірацыянальны змест.

Унікальнасць твора і ў тым, што ягоныя вобразы часам удаюць з сябе алегорыю, змяшчаюць намёк на прысутнасць кода, які нібыта можна адназначна расшыфраваць. *Але ў большасці выпадкаў гісторыі з жыцця дрэваў, жывёлаў, прыродных аб’ектаў і з’яваў унікаюць адназначнай расшыфроўцы, не паддаюцца спробам прымяніць гэтую трактоўку проста да чалавечага або сацыяльнага жыцця*. Бо коласаўскія вобразы тут не з’яўляюцца звыклай

персаніфікацыяй або адухаўленнем. Яны ўбіраюць у сябе таямніцы самой прыроды, яе прыхаваную трансэндэнцыю, і таму могуць трактавацца толькі ў дачыненні да гэтай прыхаванай субстанцыі” [5, с. 24–25].

“Зачараванасць пакрыёмнымі з’явамі прыроднага існавання збліжае «Казкі жыцця» з такімі раннімі творамі Максіма Гарэцкага, як аповяданне «Роднае карэнне», абразкі «Патаёмнае», «Стогны душы», «Страхацё», «Што яно?». Сугучныя па настроі некаторыя імпрэсіі Змітрака Бядулі («Загадка», «Ці я вінават?...»), асобныя алегорыі Ядвігіна Ш. («Дуб-дзядуля», «Бярозка»).

Колас і ягоны нябачны аповядальнік вучыць не палохацца «страхаў жыцця», а ўмець суадносіць іх з той таямнічасцю, якая ёсць адвечнай і неадменнай уласцівасцю зямной трансэндэнцыі. <...>

Ірацыянальнасць зямнога існавання прыводзіць да нечаканых, вонкава не матываваных падзеяў. Ратавалі птушкі дуб, выконвалі парадны вучонага Крумкача, а Дубу ад таго рабілася ўсё горш і горш («Як птушкі дуб ратавалі»).

Жолуд з казкі «Зло – не заўсёды зло» выратоўваецца, ідучы насуперак бацькоўскім парадам, а прагнае Свіння, зноў жа, насуперак логіцы, робіць яму не шкоду, а карысць.

У пошуку адказу на пытанне, чаму адбываецца так, а не інакш, заўжды прысутнічае нейкая недамоўленасць. Версіі, якія прапаноўвае аповядальнік, найчасцей варыябельныя, з альтэрнатывамі. У высновах няма канчатковасці” [5, с. 26].

Мова казак: “Алегарычныя аповяданні вызначаюцца выключна прастай і стройнай кампазіцыяй, лагічнай суладнасцю частак і кампанентаў, дакладнасцю і выразнасцю мовы. Стыхія народнай мовы, фразеалогіі, першароднасць і своеасаблівасць ужывання лексікі, сінтэтычных канструкцый – усё гэта дапамагае пісьменніку перадаць дух свайго часу, яго асаблівасці.

Перад Я.Коласам як мастаком стаяла надзвычай цяжкая задача: у алегарычных (іншасказальных – Т.Ф.) вобразах разнастайных птушак, казюлек, красак, дрэў і г.д. паказаць грамадскае жыццё, узаемадачыненні людзей, іх маральныя, этычныя і філасофскія погляды. Трэба было, каб прастая, зразумелая карціна значыла больш, чым у ёй адлюстравана, цягнула да глыбокіх маральна-этычных і філасофскіх высноў. Коласава ўспрыманне жыцця нельга назваць інакш, чым пантэістычным (пантэізм -- рэлігійнае філасофскае вучэнне, што атаясамлівае Бога з прыродай і разглядае прыроду як увасабленне бажаства)” [11, VIII, 20].

Галоўныя вобразы: дуб, вецер, хмарка, крыніца, балота, камень. Варта адзначыць, што ў “Казках жыцця” ў якасці персанажа адсутнічае чалавек. На гэта ў свой час звяртаў увагу І.Чыгрын, выказваючы меркаванне, “што казкі жыцця з’яўляюцца прамым наследаваннем і творчым развіццём мастацкіх традыцый народных казак пра расліны і жывёл”.

Праблемы: Больш за ўсё ў казках роздуму, філасофіі жыцця, глыбокага псіхалагізму, маралі, эстэтыкі. Асноўныя тэмы – сацыяльная, рэвалюцыйна-дэмакратычная (“У балоце”), роздум над падзеямі рэвалюцыі “Даль”, “Чортаў камень”, “Стары лес”, “Супраць вяды”. І ўсё ж нават у іх Колас аддае перавагу гуманістычным асновам перад класавымі.

“Стыль (казак) вызначаецца нешматслоўнай аповядальнасцю, якая ніколі не бывае нейтральнай, бо амаль у кожным сказе ёсць ацэннае слова. Яно эмацыйна

насычанае. Таму апавядальны тон пісьменніка як бы падсвечаны то мяккім гумарам, то лірызмам, то драматычным узрушэннем” [11, IX, 36].

Жанр (асэнсаванне ў літ-зн-ве): алегарычныя апавяданні, філасофская проза, псіхалагічная проза, байкі ў прозе, прыпавесці.

Вытокі: фальклорныя (казкі), літаратурныя (Салтыкоў-Шчадрын)

“Казкі жыцця паставілі беларускую прозу перад неабходнасцю далейшага яе руху ў бок філасофскай прозы, у бок філасофскага рамана” [1, с. 260].

Літаратура:

Асноўная

1 Лойка, А.А. Гісторыя беларускай літаратуры. Дакастрычніцкі перыяд. Ч.2. / А.А.Лойка. – Мінск, 1989.

2 Гісторыя беларускай літаратуры XX ст.: У 4 тамах. – Т. 1. (1901 – 1920 гг.). – Мінск, 1999. – С. 176–237.

Дадатковая

3 Багдановіч, І.Э. Купалаўскі і коласаўскі канцэпты свабоды / І.Э. Багдановіч // Авангард і традыцыя. Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння. – Мінск: Беларуская навука, 2001.

4 Баршчэўскі, Л.П., Васючэнка, П.В., Тычына, М.А. Беларуская літаратура і свет: ад эпохі рамантызму да нашых дзён : папулярныя нарысы / Л.П. Баршчэўскі, П.В. Васючэнка, М.А. Тычына. – Мінск : Радыёла-плюс, 2006. – С. 181–190.

5 Васючэнка, П.В. “Таёмны вы, зямлі скрыжалі!..” Мастацкія таямніцы Якуба Коласа / Пятро Васючэнка // Ад тэксту да хранатопа: артыкулы, эсэ, пятрогліфы. – Мінск: Галіяфы, 2009. – С. 19–28.

6 Казбярук, У. Паэма Я.Коласа “Новая зямля”: у святле славянскіх традыцый / У. Казбярук. – Мінск, 1979.

7 Максімовіч Валеры. Касмічны лад “Новай зямлі” / В.Максімовіч // Польшча. – 2002. – № 2.

8 Мушынскі, М. Паэма Я.Коласа “Сымон-музыка” / М.Мушынскі // Роднае слова. – 2000. – № № 5, 6.

9 Мушынскі, М. “Яна – асноўная паэма ва ўсёй маёй паэтычнай творчасці”. “Новая зямля” Я.Коласа / М.Мушынскі // Роднае слова. – 2001. – № 1.

10 Навуменка, І.Я. Якуб Колас: духоўны воблік героя / І.Навуменка. – Мінск, 1981.

11 Навуменка, Іван. “Казкі жыцця” Я.Коласа / І.Навуменка // Роднае слова. – 2002. – №№ 8, 9.

12 Сіцька, Здзіслаў. Думка з-пад сэрца. “Новая зямля” ў прасторы і часе мікра- і макракосмасу / З.Сіцька // Роднае слова. – 1998. – № 5.

13 Шамякіна, Т. Вобраз музыкі ў беларускай літаратуры: паводле паэмаў Янкі Купалы “Курган” і Якуба Коласа “Сымон-музыка” / Т.Шамякіна // Роднае слова. – 1992. – № 12.

14 Ярош, М. Я.Купала і Я.Колас. Параўнальны аналіз творчасці / М.Ярош. – Мінск, 1988.

Электронныя рэсурсы

15 Колас, Я. Творы / Я.Колас // Беларуская палічка. Беларуская электронная бібліятэка [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступа: http://knihi.com/Jakub_Kolas/

16 Якуб Колас. Цікавыя звесткі [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступа: <https://belarusianheroes.com/yakub.kolas>